

Круговий Дмитро Сергійович,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України,
м. Київ
ORCID 0000-0002-7221-4572

УДК 351.86:35.07:316.42

doi: 10.34213/tp.20.01.10

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Висвітлено особливості становлення політичної безпеки Української держави на сучасному етапі розвитку, загрози та виклики, що стоять перед українським суспільством. Акцентовано увагу на важливості розроблення та реалізації ефективної політики національної безпеки у внутрішньополітичній сфері. Досліджується інституційне забезпечення політичної безпеки.

Зазначається, що для забезпечення внутрішньополітичної стабільності й недопущення соціальної напруженості необхідний постійний активний моніторинг загроз безпеці людини, суспільства та держави й на цій основі – розроблення відповідної державної політики національної безпеки та своєчасна її реалізація.

Ключові слова: політична безпека, загрози, виклики, соціальна напруженість, політична нестабільність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українське суспільство стикнулося з низкою як зовнішніх, так і внутрішніх загроз і викликів, що послаблюють суверенітет держави і призводять до внутрішньополітичної нестабільності. У цих умовах дуже актуальним є дослідження державного управління політичною безпекою, що базується на співпраці державних і недержавних інститутів, удосконаленні його механізмів, спрямованих на захист національних інтересів і національних цінностей.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Дослідженням теоретичних засад особливостей політичної безпеки займалися такі українські та зарубіжні вчені, як В. Горбулін, В. Крутов, В. Кремінь, А. Дацюк, В. Антипенко, А. Дорошенко, В. Ліпкан, О. Пухкал, О. Резнікова, А. Місюра, С. Дрьомов, К. Войтовський, Л. Мошкова, І. Шкурат, Я. Дашкевич, В. Кудрявцев, В. Тимошенко, В. Ребкало, В. Шахов та ін.

У працях західних авторів Е. Аречага, Д. Аджемоглу, Р. Арона, А. Боссарда, Б. Дженкінса, Ю. Дінстейна, М. Креншау, Ч. Добсона, Дж. Фрейзера, А. Фултона й інших вчених досліджувалися міжнародні аспекти забезпечення внутрішньополітичної безпеки.

Мета статті полягає в аналізі ключових особливостей становлення політичної безпеки Української держави в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі серед ключових загроз політичній безпеці є:

– порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування Конституції та законів України, прав і свобод людини і громадянина, у т. ч. під час проведення виборчих кампаній;

– недостатня ефективність контролю дотримання вимог Конституції і виконання законів України;

– можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад [1, с. 6];

– загроза проявів сепаратизму в окремих регіонах України, що реалізувалося на сході та півдні країни ;

– структурна та функціональна незбалансованість політичної системи суспільства, нездатність окремих її ланок до оперативного реагування на загрози національній безпеці;

– несформованість державницької політичної еліти України.

Однією з найбільш серйозних загроз є відсутність потужної національно спрямованої державницької еліти. З часів відновлення незалежності України політичні еліти штовхали її в протилежні сторони – то на Захід, то на Схід. З перемогою Майдану в 2004 р. народ виборов право на європейський тип розвитку, де панують права і свободи людини, на протипагу відверто “феодално-радянському” типу, який ми спостерігаємо в Росії, де всі політичні інститути спрямовано на збагачення владних еліт.

Події останніх років продемонстрували слабкість політичних інститутів держави та неготовність їх до збереження обраного напрямку розвитку. Гарантувати незмінність обраного народом курсу держави мають ефективні механізми забезпечення політичної безпеки.

Багато науковців приділили значну увагу проблематиці забезпечення політичної безпеки. Тут слід чітко визначитись, що вони розуміють під терміном “політична безпека”.

Дехто наразі визначає це як політичну стабільність [2], хтось ототожнює це з політичним або державним суверенітетом, тобто можливістю держави вільно приймати рішення щодо питань її розвитку. Але всі сходяться на тому, що це є важливим елементом національної безпеки.

О. Кравчук визначив політичну безпеку як стійкий стан і ефективний розвиток політичної системи суспільства, який дозволяє адекватно реагувати на негативні внутрішні й зовнішні дії, зберігати цілісність соціуму і його сутнісні якості [3, с. 28]. Політичну безпеку спрямовано на захист соціальних груп, досягнення внутрішньополітичної стабільності і зменшення рівня суспільної напруги.

Політична безпека є складником системи забезпечення національної безпеки. Дослідник В. Ліпкан визначає останню “як сукупність теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками, за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, ефективне функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України” [4, с. 31].

На думку А. Дорошкевича, О. Сук, А. Смелянцева, внутрішньополітична безпека передбачає стабільність конституційного ладу, інститутів державної влади, забезпечення громадянського миру і національної злагоди, територіальної цілісності, єдності правового простору, правопорядку, нейтралізацію причин і умов, що сприяють виникненню політичної небезпеки [5].

Для забезпечення політичної безпеки потрібно подолати загрози та виклики, що існують у цій галузі. Ще в 2011 р. О. Косілова визначила, що до головних загроз внутрішній політичній безпеці відносяться: регіональний політичний сепаратизм, конфлікти на етнічному ґрунті, корупція органів державної влади, низька ефективність державного контролю виконання прийнятих рішень; наявність іноземних військових баз Чорноморського флоту РФ на території Криму тощо [6].

На подолання цих загроз та викликів повинно бути спрямовано політику національної безпеки у внутрішньополітичній сфері, яка має розглядатися в декількох аспектах. По-перше, мається на увазі управління національною безпекою як об'єктом з боку держави. По-друге, враховується управління, яке здійснюється всередині системи, при якому об'єктами є співробітники, служби, підрозділи, органи, а суб'єктами – керівники та керівні апарати, що діють на відповідних рівнях і становлять у своїй сукупності управлінську підсистему всієї системи цих органів у цілому і кожного з них окремо. По третє, це також управління національною безпекою як об'єктом з боку громадських організацій.

Політична безпека поділяється так:

- 1) політична безпека держави;
- 2) політична безпека суспільства;
- 3) політична безпека нації;
- 4) політична безпека людини та громадянина.

Слід констатувати, що більшість досліджень зосереджено на теоретичній основі цієї проблематики позаяк усі знають, як має бути, однак ніхто ще не дав чіткої відповіді на питання, як досягти цієї стабільності та незалежності.

Відтак потрібно розглянути, які конкретні дії та рішення можуть забезпечити внутрішньополітичну безпеку, що визначає актуальність дослідження як із наукової, так і з практичної точки зору.

Особливу увагу в цьому контексті привертає робота Д. Аджемоглу та Д. Робінсона “Чому нації занепадають?” [74]. Автори приділили увагу багатьом історичним прикладам, коли одні країни обрали шлях розвитку до так званих інклюзивних політичних та економічних інститутів, що покликані забезпечити добробут всієї країни, а інші – до екстрактивних, тобто спрямованих на збагачення правлячих еліт. Ця робота має велике значення, адже систематизує багато ідей щодо того, як повинна поводитися політична еліта, щоб не викликати занепаду.

Ідеї цієї книги є актуальними і для України, оскільки в нас більш поширені екстрактивні політичні інститути, і ми постійно зазнаємо негативних зовнішніх впливів. Як і 100 років тому, український народ зіштовхнувся з тим, що нас знову намагаються повернути до сфери інтересів Росії. З перемогою Революції гідності Україна відстояла свої амбіції на євроінтеграцію. Було ініційовано зміни до Конституції, якими закріплено на рівні найвищого закону прагнення України до ЄС та НАТО. Особливу роль у цих процесах відіграло громадянське суспільство, яке ціною життя найкращих синів зуміло спинити російську агресію на сході країни [8, с. 100].

Відомо, що вступ до вказаних організацій країн Східної Європи розглядається Росією як найвища загроза своїй національній безпеці, позаяк це, либонь, назавжди віддалить ці країни від орбіти “російських цінностей”. Усе це повною мірою стосується й України.

Слід констатувати, що роками на вищих рівнях влади вибудовувалась система, керована з Москви. Більше того, деякі чинні політики не цураються відверто проросійських поглядів. І все це на тлі неприхованої агресії Росії по відношенню до України. Відтак у цих умовах ми маємо сконцентруватись на забезпеченні внутрішньополітичної безпеки, щоб гарантувати незмінність курсу на європейську інтеграцію, незважаючи на те, що Росія не шкодує ресурсів для підтримання стану політичної невизначеності в Україні, коли багато хто з публічних діячів відкрито критикує національно орієнтовану політику, яка нібито руйнує якісь уявні історичні та “родинні” зв’язки між Україною та Росією.

При цьому Україна є багато в чому залежною від підтримки зарубіжних партнерів, які надають фінансову підтримку. Ця обставина також не найкращим чином впливає на рівень внутрішньополітичної безпеки і беззаперечно має бути визначена як загроза.

Більше того, на прикладі висловів деяких представників влади країн – членів ЄС (згадаймо міністра внутрішніх справ Італії) ми бачимо, що в лавах наших союзників є особи, які з великою ймовірністю будуть робити шкоду Україні, намагаючись не допустити її до членства в означених вище організаціях.

В умовах посилення внутрішніх та зовнішніх загроз та викликів потрібно також чітко визначити критерії, які повинні показувати рівень внутрішньополітичної стабільності. Для оцінки суспільної напруги дослідник Г. Ситник пропонує встановити шість її рівнів, відображаючи такі їхні якісні характеристики, які значною мірою пов’язано з рівнем матеріального та духовного добробуту населення [9, с. 42].

Стабільний стан. Це майже ідеальний стан, за якого в наявності достатня кількість матеріальних та культурних благ. Державні та суспільні інституції функціонують стабільно. У такому випадку ефективність політики національної безпеки можна оцінити за найвищою оцінкою. Але такий стан досить рідкісний і може бути характерним тільки для деяких розвинутих західних країн.

Соціальний сплеск. Це короткострокове локальне явище, що характеризується погіршенням ситуації в одній зі сфер суспільного життя. Воно може бути нейтралізованим у разі швидкого усунення умов, що зумовили виникнення вказаної ситуації, та здійснення чітких і системних кроків з боку влади. Соціальний сплеск – це неорганізована спонтанна форма прояву незадоволеності, занепокоєності у зв’язку з порушенням звичного порядку речей, виникнення певних проявів, які не мають явного, логічного продовження. Як правило, він є наслідком несвоечасного прогнозування та виявлення потенційних загроз у тій чи іншій сфері суспільного життя. Це можуть бути і наслідки помилок, допущених при розробленні державної політики національної безпеки, чи несвоечасного врахування суспільної думки.

Соціальна напруженість – стан, за якого на безпеку суспільства впливає сукупність загроз. На відміну від соціального сплеску, тут відсутні чіткі й системні заходи з боку органів державного управління щодо нейтралізації цих загроз, чи то з причини відсутності необхідних ресурсів, чи то внаслідок грубих прорахунків при розробленні та втіленні в життя політики національної безпеки, чи то відсутності бажання своєчасного врахування наявного потенціалу громадянського суспільства.

Цей стан характеризується тим, що в широких колах населення зникає відчуття безпеки, поширюється незадоволення наявним станом справ у життєво важливих сферах суспільного життя (зростання цін, злочинності, безробіття тощо), втрачається довіра до влади, зростають песимістичні настрої. Загалом виникає атмосфера масового психічного й емоційного збудження, характерним для якої є виникнення зон різкого зростання напруженості. Це досить характерний стан для країн, що розвиваються, та для перехідних країн, зокрема і для України.

Для структурної кризи характерною є криза окремих рівнів і ланок управління, коли нестабільність проявляється в негативних суспільних настроях, організації демонстрацій, страйків та інших форм громадянської непокори, вимушеній міграції великих мас людей до інших регіонів, різкій активізації діяльності суспільно-політичних рухів різного спрямування, досить часто радикально-екстремістських стихійних. Так, зокрема, було в Україні в кінці 1980-х рр., у період Помаранчевої революції, де у процеси, які відбувалися, включилися різноманітні рухи на підтримку національно-культурного відродження.

Структурна криза є попередником режимної кризи, тобто кризи соціально-політичної системи як цілого. Вона вимагає об'єктивної та системної оцінки ситуації та невідкладних, рішучих і часто неординарних дій органів влади щодо подолання кризи.

Під час режимної кризи незадоволеність суспільно-політичною ситуацією в країні, а також органами державної влади досягає апогею. Прояви та наслідки режимної кризи, її розвиток непередбачувані. Ситуація часто виходить із-під контролю владних структур, як це було на Євромайдані, який спочатку мав мирний характер, але внаслідок непередбачених, недалекогоглядних і злочинних дій влади трансформувалася у збройне протистояння.

Режимна криза – передвісник соціального вибуху, революції, коли відбувається повне руйнування владних структур, повалення силовим шляхом чинного політичного устрою. У більшості випадків унаслідок тимчасового безвладдя настає анархія, а боротьба за політичну владу може призвести до протистояння різних суспільних груп чи навіть до громадянської війни. Як наслідок може відбутися розпад держави чи в умовах перехідного періоду і відсутності сильної влади є можливою зовнішня інтервенція, що й відбулося в Україні. Тільки завдяки потужному підйому національної самосвідомості, патріотизму українського народу та значній допомозі з боку міжнародної спільноти, яка зайняла одностайну позицію щодо невизнання анексії Криму та засудження допомоги з боку Росії сепаратистам на сході країни, нам вдалося уникнути розділення України і відокремлення східних регіонів.

Як відзначає Г. Ситник, запропонована класифікація соціальних станів суспільства пов'язує розвиток соціальної напруженості в суспільстві з якісною трансформацією загроз безпеці людини і безпеці суспільства та відповідною реакцією на них органів державної влади [9, с. 43]. Кожен з окреслених рівнів соціальної суспільної напруженості відрізняється принципово один від одного тими чи іншими якісними ознаками. Тому наведену класифікацію рівнів напруженості можна ототожнювати з рівнями суспільної безпеки. При цьому зовсім не обов'язково, щоб зростання напруженості

проходило послідовно через всі стадії. Окрім того, чим більший дискомфорт відчуває основна маса населення, тим більше у неї проявляється спочатку почуття розгубленості й пригніченості, а за настання певних умов – агресивності.

Відтак, щоб не допустити соціального вибуху і досягнути внутрішньополітичної стабільності, потрібно мати відповідне інституційне забезпечення. Аналізуючи інституційне забезпечення політичної безпеки, слід зазначити, що загальне керівництво у сфері безпеки та оборони України, відповідно до Конституції і законів України здійснює Президент України, який [10]:

- 1) забезпечує державну незалежність та національну безпеку;
- 2) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, як Верховний Головнокомандувач видає накази і директиви з питань оборони;
- 3) очолює Раду національної безпеки і оборони України, вводить у встановленому порядку в дію її рішення;
- 4) видає укази і розпорядження з питань національної безпеки і оборони, які є обов'язковими до виконання на території України.

Ключовою ланкою у сфері забезпечення планування та прогнозування розвитку системи безпеки та оборони країни є Рада національної безпеки і оборони України, яка з урахуванням нинішніх загроз та викликів у безпековому середовищі визначає концептуальні підходи, напрями, заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, схвалює проекти стратегій, концепцій, державних програм та інших стратегічних документів, якими визначаються основні напрями і завдання державної політики у сферах національної безпеки і оборони, здійснює координацію і контроль їх виконання [10].

Ключовим органом у сфері забезпечення політичної безпеки є Служба безпеки України, яка є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку за неухильного дотримання прав і свобод людини і громадянина [10].

Саме Служба безпеки України з метою недопущення соціальної напруженості повинна постійно здійснювати активний моніторинг загроз безпеці людини, суспільства та держави й на цій основі розробляти відповідну державну політику національної безпеки та своєчасну її реалізацію.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи, слід зазначити, що сьогодні українське суспільство стикнулося з низкою як зовнішніх, так і внутрішніх загроз і викликів, що послаблюють суверенітет держави і призводять до внутрішньополітичної нестабільності, що потребує посилення політичної безпеки. Важливою передумовою забезпечення політичної безпеки є досягнення належного рівня матеріального добробуту населення та соціального захисту населення. При цьому для недопущення соціальної напруженості та переростання її в структурну кризу чи соціальний вибух особливе значення має більш справедливий розподіл національного доходу, подолання корупції, створення належних умов для розвитку малого і середнього бізнесу, формування середнього класу, підвищення можливостей для освіти, соціального забезпечення, зайнятості населення, оскільки подальше поглиблення соціальної нерівності буде неминуче призводити до відповідного посилення соціальної напруженості. Як ми уже пересвідчилися, неврахування і невиконання цих

умов й призвело до соціального вибуху в кінці 2013 – на початку 2014 рр., який зумовив відставку влади. Нинішня влада повинна докласти максимум зусиль для подолання всіх тих негативних явищ, які існували за попередньої, і системного вирішення всіх тих завдань, про які ми зазначали вище.

Список використаних джерел*

1. Пиріг І. В., Бідняк Г. С., Плетенець В. М. Збройні конфлікти в економічному, соціальному та правовому контекстах сучасності: причини, закономірності, протиріччя. *Економічний часопис-XXI*. Київ. 2019. № 175 (1/2). С. 4–9.
2. Ребкало В., Шахов В. Політологія і право. Київ : наук. думка, 2016. 326 с.
3. Кравчук О. Ю. Створення системи забезпечення політичної безпеки України в межах цілісної політики національної безпеки. *Міжнародний науковий журнал*. 2010. № 118, т. 131. С. 73–76.
4. Ліпкан В. А. Національна безпека і національні інтереси України. Київ, 2016. 67 с.
5. Дорошкевич А. С., Сук О. Є., Смілянцев А. П. Філософія глобальних проблем сучасності : конспект лекц. Харків : ХНАДУ, 2013. 276 с.
6. Косілова О. І. Політична безпека в системі національної безпеки. Київ : НДІП, 2011. № 1 (29). С. 26–34.
7. Acemoglu D., Robinson J. A. Why nations fail. New York, 2012. 456 p.
8. Багінський А. Мобілізація громадянського суспільства у конфлікті на сході України: ідеологічні обмеження та ресурси розбудови миру. *Ідеологія і політика*. Київ, 2018. № 2 (10). С. 94–126.
9. Ситник Г. П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика) : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2004. 408 с.
10. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 11.02.2020).

*Список побудовано в порядку посилань.

References

1. Pyrih, I.V., Bidniak, G.S., Pletenets, V.M. (2019). Zbrojni konflikty v ekonomichnomu, sotsialnomu ta pravovomu kontekstakh suchasnosti: prychnyny, zakonomirnosti, protyrychchia [Armed conflicts in the economic, social and legal context of the present: causes, regularities and contradictions]. *Economic Annals-XXI*, 175(1–2), 4–9 [in Ukrainian].
2. Rebkalov, V., Shakhov, V. (2016). Politologiya i pravo [Political Science and Law]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Kravchuk, O.Yu. (2010). Stvorennnya systemy zabezpechennya politychnoyi bezpeky Ukrainy v mezhax cilisnoyi polityky nacionalnoyi bezpeky [Creation of a system of political security of Ukraine within the framework of a comprehensive national security policy]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*, № 118, vol. 131, 73–76 [in Ukrainian].
4. Lipkan, V.A. (2016). Nacionalna bezpeka i nacionalni interecy Ukrainy [National security and national interests of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Doroshkevych, A.S., Suk, O.Ye., Smieliantsev, A.P. (2013). Filosofiya globalnykh problem suchasnosti [Philosophy of global problems of the present]. Kharkiv: KhNADU [in Ukrainian].
6. Kosilova, O.I. (2011). Politychna bezpeka v systemi natsionalnoi bezpeky [Political security in the national security system], 1 (29), 26–34. Kyiv: NDIP [in Ukrainian].
7. Acemoglu, D., Robinson, J.A. (2012). Why nations fail. New York.
8. Bahinskyj, A. (2018). Mobilizatsiia hromadianskoho suspilstva u konflikti na skhodi Ukrainy: ideolohichni obmezhenia ta resursy rozbudovy myru [Civil society mobilization in the conflict in eastern Ukraine: ideological constraints and resources for peacebuilding]. *Ideolohiia i polityka*, 2 (10), 94–126. Kyiv [in Ukrainian].
9. Sytnyk, H.P. (2004). Derzhavne upravlinnia natsionalnoi bezpeky (teoriia i praktyka) [State administration of national security: theory and practice]. Kyiv: Vyd-vo NADU [in Ukrainian].
10. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

Kruhovi D. S.,
Postgraduate Student of Globalistics, European Integration and National Security Management
Department, NAPA, Kyiv
ORCID 0000-0002-7221-4572

PECULIARITIES OF POLITICAL SECURITY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

The article highlights the peculiarities of becoming a political security of the Ukrainian state at the present stage of development. It is noted that political security is a stable state and effective development of the political system of society, which allows to adequately respond to negative internal and external actions, to preserve the integrity of the society and its essential qualities. Political security is aimed at protecting social groups, achieving internal political stability and reducing social tension.

Threats and challenges facing Ukrainian society are highlighted. Emphasis is placed on the importance of developing and implementing an effective national security policy in the domestic sphere. Criteria that reflect the level of internal political stability are identified

Institutional support for political security is being explored. It is stated that the key link in the area of securing the planning and forecasting of the security system and the area of protection is the national security and defense. Attention is drawn to the fact that one of the leading bodies in the field of political security is the Security Service of Ukraine, which is a state special-purpose body with law enforcement functions that ensures state security, exercising steadily respect for human and citizen's rights and freedoms.

It is noted that in order to ensure internal political stability and prevent social tensions, active monitoring of threats to the security of the individual, society and the state should be constantly carried out, and on that basis, the development of appropriate national security policy and its timely implementation.

It is emphasized that an important prerequisite for ensuring political security is overcoming corruption, creating the right conditions for the development of small and medium-sized businesses, the formation of the middle class, increasing the opportunities for education, social security, employment of the population, achieving the proper level of material well-being of Ukrainians and social protection of the population.

Keywords: political security, threats, challenges, social tensions, political instability.

Надійшла до редколегії 03.12.2019 р.